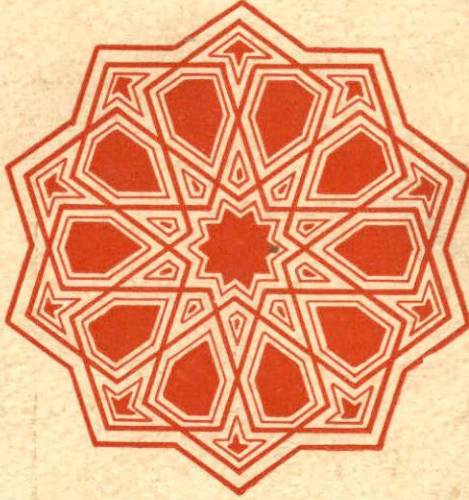

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

Yıl: 1962

Cilt: X

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>İslâm Felsefe ve İtikadının Garba tesiri</i> 1
Prof. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: <i>İslâmiyetin Yayılışı Sırasında Arabistana Komşu Memlekelerin durumu</i> 33
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>Existencialisme Üzerine</i> 41
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler</i> 49
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Din Nedir</i> 65
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Üstüvani Risalesi</i> 71
Aly MAZAHERÎ	: <i>Ortaçağda Mescitler, Ramazan ve Hac Çeviren: Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK</i> ... 79
Osman KESKİOĞLU	: <i>Cemaleddin Efgâni</i> 91
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Sâbitler</i> 103
Prof. James ROBSON	: <i>İbn İshak'ın İsnad Kullanışı Çeviren: Talât KOÇYİĞİT</i> 117
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Muhyiddin el-Kafiyeci ve "Et-Teyisir fi kavaidi İlmi't-Tefsir" adlı Risalesi</i> 127
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>İstatistik ve Anket Usulleri</i> 133
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket</i> 141
Halil ASLANGÜL	: <i>İslâmda Resim</i> 153
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Irakta Bağdat ve El-Kindi'nin 1000. yıl Dönümünü Anma Töreni</i> 157
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Philosophie D'al-Kindi</i> 162
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Gazavat-Nameleler'e Ek III</i> 167
Asis. Dr. Esat KILICER	: <i>Kitap Tahlili</i> 175

YAŞLARA GÖRE DİNİ YAŞAYIŞIN ŞİDDET VE KESAFETİ

ÜZERİNDE

BİR ANKET DENEMESİ

MEHMET TAPLAMACIOĞLU

SAHA TETKİKLERİ

Genel olarak, sosyolojik incelemeler iki esasa göre yürütülür. Biri teorik yöne önem veren Durkheim Sosyolojisi, ötekisi deneyi temel sayan Le play sosyolojisi....Her iki sistemin de kendilerine öz üstünlükleri vardır. Burada bunları inceleyecek değiliz. Sadece Tecrübî sosyolojiye ilişkin saha tetkiklerinin sosyolojik çalışmalardaki önemini belirterek bu türlü incelemelerin nasıl denetleyici bir rol oynadığını açıklayacağız. Bu gibi incellemeler, Durkheim Sosyolojisinde sönük görünür fakat deneysel sosyolojide parlak sonuçlar verirler. Durkheim sosyolojisine göre çoğu zaman toplumu ilgilendiren bir konu, belirli bir zaman ve mekân içinde ele alınacak yerde mevcut kural, kanun ve düsturlarda ifadesini bulan şekilleri incelenir. Aslında inceleme konusunun bütün pratik belirtileri göz altına alınarak toplum olayının kendisi incelenmiş olmadıkça bilindiği sanılan durumla gerçekten mevcut olan durum arasındaki bir tutarlık veya bir ayrılık ve aykırılık ortaya çıkmaz. Kurumların yasa ve tüzüklerinde veya tarif ve geleneklerinde ifadesini bulan şekille gerçekten toplum içinde işleyen ve yaşayan şekilleri arasındaki bu fark, son çağın hızlı gelişmeleri karşısında çoğu zaman gülünç olaylara, açık tezatlarla ve derin uçurumlara yol açmıştır. Bu ise bizi gerçek durumla bağıntısız ve bazan da abes sonuçlara götürür ki burada bir kurumun gerçekten aldığı şekil ve işleyiş tarzıyla kanun, yönetmelik, kural ve geleneklerde ifadesini bulan şekil tam olarak birbirine çelişik düşer. Bu karışık durumda öncelik saha tetkiklerinde kalmalıdır. Çünkü gerçekten mevcut bir durum gerçek bir işleyiş şekli, elbette nazari ve gerçeğe ilgisini kesmiş kuru bir nazariyeden farklı ve ondan kat kat üstündür. Saha tetkikine başlamadan önce elimizde bulunan kanun, yönetmelik, kural, tarif ve gelenekler ancak bir materyel ve başlangıçtır. Saha tetkikleri bunları kuvvetlendirmek, çürütmek veya düzeltmek suretiyle bizi daha doğru sonuçlara kavuşturur. Saha tetkiklerinde bilim âleminde öteden beri yer alan bir tartışmaya da dokunmak yerinde olur. Olaylar içinde *Olması gerekli* (Sollen) şekil önceden kafamızda mevcut bir kalıbı gösterir. Buna karşılık mevcut olan (Sein) şekil ise gerçekte var olan şeyi gösterir. Bu iki şekli bir birine karıştırmak çok tehlikelidir. Bu cihet o kadar önemlidir ki ilimde, siyasette, iktisat ve uygulamalarda güç ve içinden çıkılmaz durumlar bu iki şeyin ayırt edilmemesinden çıkar. Asya ve Afrikada yeni kurulan devlet ve toplumlarda bu iki görüş tarzının uzlaşamaması yüzünden kanlı hadiseler ve önemli olaylara şahit olmaktayız. Yeni Afrika Devletlerinden bir çoğu demokratik bir esasa göre kuruldu; toplumun bünyesi buna yol vermediğinden bunlar bağımsızlığın eşliğinde kurumların şeklen demokratik olmasına rağmen zorlayıcı bir istibdada yöneldiler. Görülüyor ki gerçekte önemli olan cihet bir kurumun gerçek yapısı, işleme tarzı ve gelişiminin doğru olarak tesbitidir. Bu ise ancak saha tetkiki ile mümkündür. Çoğu zaman bir inceleme ile görevlendirilen kişiler farkına varmadan, kendilerinde daha önceden yerleşmiş değerlere kapılarak gerçekte mevcut olanı değil, olması gerekeni arar ve anlatırlar.

Sosyolojide kontrollü bir gözlem olan deneyleme (expérimentation) yoktur. Laboratuvar araştırmalarında olaya katılan ve sonuca olumlu olumsuz etkiler yapan şartları kontrol altına almak mümkündür. Meselâ çekim kanununun tecrübesinde yandan itici etkenler önlenmiştir. Bu gibi bozucu etkenleri önlemek veya yoketmek mümkün olmadığı hallerde bu

etkenlerin sabit (duragan) kalmasına çalışılır ve böylece doğru sonuçlara varılır. Toplum alanında işler bu kadar kolay değildir. Bozucu etkenleri yok etmek çok defa imkânsızdır. Onları sabit tutmak ta güçtür. Olaya karışan tabii, kültürel ve toplumsal şartlar sabit tutularak asıl öğrenilmek istenen konularda araştırmalar yapılır. Tabii, teknik, kültürel, dini etkenleri sabit tutmakla istenilen bilgiler elde edilir. Çeşitli birimlerden alınan sonuçların karşılaştırılması da tabiat bilimlerinde mevcut olan deneyleme şenuçlarına yakın bir doğruluğa varmayı sağlar. Buna iyi bir örnek olmak üzere köy tetkiklerini ele alalım: muhtelif köylerin geçim şartları ile evlenme oranını saptamak istediğimizde incelenecek köylerin hepsini ova köyleri arasından seçmek, burada yaşayanların aynı soy, aynı din ve aynı kültür etkisi altında olduğuna dikkat etmek gerekir. Aksi takdirde yanılma payı artar. Çünkü kültürleri farklı köylerde geçim şartları ile evlenme oranı da farklıdır. O halde saha tetkiklerinde göz önünde bulundurulması gereken noktaları şöyle sıralayabiliriz:

1- Kanun, kural, gelenek ve kurumları bir ön malzeme gibi ele alarak gerçekten var olanla bunları kontrol etmek ve icabında düzeltmek

2- Olayın doğru gözlemini bozan şart ve etkenleri ya yok etmek veya sabit tutmak

3- Bunları Çeşitli yerlerden alınan bilgilerle karşılaştırmak

Saha tetkikleri gerçekten belirli bir toprak parçası üzerinde yapıldığı gibi belirli mekân kaydına bağlı olmadan toplum üyeleri üzerinde bazı yöneliş ve kanuların saptanması şeklinde de yapılabilir. Belirli bir saha ile sıkı bir ilgisi olmadığı halde bu gibi incelemelere de yine saha tetkiki denir. Bizim yaptığımız inceleme, yurdun beş bölgesinde yapılmış olmakla beraber bu ayrı ayrı bölgeleri seçmemiz sırf standart hataları önlemek ve çeşitli bölgelerin yersel özelliklerine karşı bir denge kurmak arzusundan ileri gelir.

Konumuz memleket sathında dini hayatın şiddet derecesini tesbittir. Bunu sağlamak üzere bu çalışmanın başlangıcından son açıklamalara kadar bütün çalışma safhalarını olduğu gibi ve büyük bir samimiyetle arzetymekte faide vardır. Bu sebepten bundan sonraki sahifelerde bu ciheti aydınlatan bilgiler ve inceleme sonuç ve yorumları verilecektir.

ANKET HAZIRLIKLARI VE İZLENEN YOLLAR

Ekonomik, toplumsal ve politik yönlerden bir hayli sarsılmış bir ülkede din konusunda yapılacak bir anketin ne büyük riksler taşıdığını, memleket gerçekleriyle temasta bulunanlar takdir buyururlar. Bir yanda bilgisizlik, öte yanda yobazlık ve son zamanlarda rastlanan soygunculuk ve çapulculuk ta göz önünde tutulursa böyle bir anketin karşılaştıracağı tehlikeler bütün açıklığı ile anlaşılır. Bütün bu düşünceler tedbirli, ölçülü ve kararlı olmayı gerektiriyordu. Anket esnasında ağızdan çıkacak tek bir söz hem umulan amaca ve hemde şahsi güvenliğe zarar verebilir. Nitekim pilot anket için uğradığımız ilk Ankara Gölbaşı köylerinden birinde ikrâm edilen kahveden sonra bir arkadaşın Telve Falından söz açması üzerine derhal hazır olanlar menfi bir durum takınmış, suratlar asılmış, sorularımız cevapsız bırakılmıştı. Sonradan öğrendiğimize göre bizim köylüleri falcı çingene yerine koyduğumuz sanılmış ve bir aralık otomobilin lastikleri parçalanarak gençler tarafından dövülmemiz bile bahis konusu olmuş; Casus veya gayri müslim olup olmadığımız da sorulmuştur. Bütün bunlar 7-8 bin kilometrelik yol yaparak yurdun çeşitli bölgelerinde girişeceğimiz tetkik gezisinde bize rehberlik etmiştir. Karadeniz sahillerinde rastlanan bir kaç menfi tutum, Van gölü kıyılarında atlattığımız bir kaç soygun tehlikesi dışında işlerde bir aksama olmamıştır. Memleketin kendisiyle övünmesi gereken *Kara yolları idaresi*, yurdun en ücra bölge ve bucaklarında yardımcımız olmuş; otelsiz, imkânsız ve dermansız kaldığımız bir anda büyük bir konutseverlikle bize kapılarını açarak ikram etmiş ve bir çok güçlüklerimizi gidermiştir. Burada memleketin bu değerli kurumuna teşekkürü bir borç bilirim.

PİLOT ÇALIŞMALAR :

Memleketin dört bucağına sari olacak bu ankette yanlış yollara sapmayı önlemek üzere ilkönce en yakın köylerde bir pilot çalışma yapılmıştır. Bunun için evvela bu konu ile ilgili olan şahısların fikri alınarak bir özel soru kâğıdı hazırlanmış ve bu soru kâğıdı üzerinde bir çok kimselerle tartışma, danışma ve düzeltmeler yapılmıştır. Bu türlü hazırlanan soru kâğıdının teknik hatalarını gidermek için teknik ve bilimsel yönden bu işlerle uğraşan İstatistik Genel Müdürlüğünün ilgili şahıslarına baş vurulmuş ve bu sayede vücuda getirilen *pilot soru kâğıdı*, ilk olarak Ankara vilâyeti göl başı nahiyesinde denenmiştir. Bunu temin için Nahiye merkezine gidilmiş orada tipik sayılan köyler hakkında yazılı belgelerden bilgi edinilmiş ve değerli Nahiye müdürü ve memurların delaletiyle ilk kılavuz denemelere girişilmiştir. İlk deneme bir çerkes köyü olduğu söylenen Yağlı Pınarda yapılmıştır. Buraya Nahiye müdürü de gelmek lütfunda bulunmuş ve köyün ileri gelenlerine amacımız uzun uzadıya anlatılmış, kötü bir niyetimiz olmadığını ve anketin vergi, yeni bir karar ve dini inançlara karşı bir tedbirle ilgisi olmadığı kendilerine anlatılmıştır. Buna rağmen çok yaşlı şahıslardan bir kısmı durumumuzu şüphe ile karşılamışlardır. Fakat buna mukabil sorular esnasında pratik bakımdan gerek soru kâğıtlarının tertibi ve gerekse soru sormak yolları ve bilgi toplama tekniğine vukufumuz artmıştır. Çok büyük güçlüklerle, bazan bilimsel kaygu dışında bir amaç gütmemediğimize dair uzun konuşmalarla geçen bu başlangıçtan sonra Ankaraya dönmüş. Soru kâğıtları kılavuz ankette elde ettiğimiz pratik tecrübelerle göre yeniden tanzim edildikten sonra yine İstatistik genel müdürlüğündeki teknisyenlerle görüşülmüş ve bu suretle son şeklini alan soru kâğıtlarından 4000 kadar teksir edilerek hazırlık tamamlanmıştır. Bu arada bir kauçuk sandal, bir küçük takma motor, bir çadır ve seyyar masa ve sandalyalar ve kampla ilgili bütün alet ve edavat ve birde yazı makinesi alınarak Ankara samsun istikametinde otomo bile yola çıkmıştır.

GEZİDE İZLENEN YOLLAR (ITINÉRAIRE) VE İNCELEME BÖLGELERİ :

Ankara dolaylarında kılavuz anket sırasında yeteri kadar bilgi toplandığı için orta Anadolu'da tekrar ankete başlamaya lüzum görülmemiş ve doğrudan doğru Samsun bölgesine gidilmiştir.

Anket bir tam sayım değildir. Tahmini bir örneklemedir. Burada başarının sağlanması ve standart hataların giderilmesi çok büyük bir önem taşır. Zira yanlış bir örnek almak bazan bizi çok saptırıcı yollara götürür ve anketin değerini sıfıra indirir. Bunu önlemek için memleketi şu bölgelere ayırdık :

- 1- Orta Anadolu
- 2- Karadeniz kıyıları
- 3- Doğu illeri ve Van gölü dolayları.
- 4- Ege bölgesi
- 5- Güney Anadolu ve Antalya dolayları.

Bu tetkik bölgeleri gelişi güzel seçilmemiş, pratik, ekonomik, tipik yönler üzerinde uzun uzun düşünülmüştür. Aslında böyle bir anket çok büyük ve özel bir şahsın özel maddi imkânlarıyla yapacağı bir şey değildir. Bu iş için en az 20-30 bin liralik bir harcamayı yüklenecek bir kamu müessesesi de bulmak çok güçtür. Bundan dolayı bu anketin ferdi ve özel imkânlar dahiline girmesi için ölçülü, pratik, ekonomik ve memleket gerçeklerini aksettirecek şekilde tipik olması zaruridir. Bundan başka bu anketin iki üç aya sığdırılması da ayrıca hareket serbestliğini sınırlayan bir konudur.

Yukarıdaki düşünceler altında gezi iki kesime ayrılmıştır. Birinci gezi Ankara'dan başlayarak vilayet olarak SAMSUN, ORDU, GİRESUN, TRABZON, RİZE, BAYBURT, ERZURUM, AĞRI, ERCİŞ, VAN, BİTLİS, DİYARBAKIR, URFA, GAZİANTEP, ADANA'dan geçip Ankara'ya varacaktır. Bu itinerer üzerinde bütün vilayetlerde anket yapılmış değildir. Samsunun batısındaki Matasiyondan başlayarak ta Rizeye kadar yolda rastlanan 100 e yakın tipik köylerde anket yapılmıştır. Burada tabiatın zengin, iklimin mülayim, denizin temiz olmasına karşılık bazı iç köylerde çok güçlük çektiğimiz ve ters yüzlerle karşılaşarak mülayim olmyan sözler işittiğimiz oldu. Nisbeten aydın geçinen kimseler de bu devirde böyle bir anket yapmanın gerçekten bir cür'et olduğunu söylemekten çekinmediler. Bu durum karşısında anketleri güvenlik kuvvetlerinin çok yakın bulunduğu köylere ve güvenilir kimselerin delaletine hasrettik. Başlangıçta bizi çok büyük ilgi ile karşılayan köylü yurttaşlar ankete başladıktan sonra hemen değişiyorlardı. Bu sebepten dolayı çoğu zaman uzun uzadıya güdülen maksadı açıklamak gerekiyordu. Rizeden Of yolu ile Eski rus işgali altında yapılmış 95 kilometrelik bir yoldan Bayburt istikametinde sahilden ayrıldık. 95 kilometreden ibaret bu yol memleketin hem tarafik, hem emniyet, hemde maddi imkânlar bakımından en tehlikeli yerlerinden biridir. Bir defa bu 95 kilometre elimizde olan ve dünyanın en seri vasıtalarından biri olan otomobilimizle ancak bir buçuk günde geçilmiştir. Yol üzerinde dili, dini adetleri bizce bilinmiyen insanlarla meskûn küçük kulubelerden başka bir şey yok. Dillerinin yunanca olduğu söylenen bu insanlar arasında değil bir anket, meram anlatmak bile bir mes'ele idi. Bu sebeple durmadan canımızı ve vasıtamızı kurtarmaya çalıştık. İsviçreyi andıran çamlıklar, çağlayanlar, dağlıklar ve tabiat güzellikleri karşısında hayran hayran bakan bir seyyahattan başka bir şey olamadık, ve bu bölgede hiçbir anket yapmadan Bayburta vardık. Bu suretle tasarladığımız ikinci bölge yani Karadeniz bölgesi sona erdi.

Doğu bölgesindeki ankete Kopt dağlarından başladık. Bu bölge kopt dağlarından sonra sırasıyla Erzurum, pasinler, Horasan, Ağrı, patnos, Erciş, Van, Edremit, Gevaş, Reşadiye ve Tatvan'ı içine alır. Tatvan'da bu üçüncü tetkik bölgemiz de sona erer. Bu bölgede geziye başlarken en çok endişe duyduğumuz yerlendendi. Eşkiya tehdidi bizi büyük ihtiyata sevk etmişti. Her an karşımıza bir Koçeronun çıkması beklenebilirdi. Aksine en iyi ve sarsıntısız bir şekilde anketlerimizi buralarda yaptık. Halkın uyanıklığı, öğretmen ve okul müfettişlerinin yardımsever olması, buradaki işlerimizi kolaylaştırmıştır. Ercişle Van arasındaki bir çok köylerde halk çalışmalarımıza çok ilgi gösterdi. Van gölünün Güney kıyılarında tabiat güzelliğine katulan konukseverlikler anketlerin tarafsız ve korkusuzca yapılmasını sağladı. Burada en büyük engel bu sıralarda bu bölgelerde cereyan eden soygunculuk olayları idi. Tatvan'ın 9 kilometre ötesinde geçen bir soygunculuk olayı bizde ciddi endişeler uyandırdı. Esasta bu dolaylarda yapmak istediğimiz anket bitmişti. Gündüz erkenden hareket ederek son süratle Bitlis, Diyarbakır ve Siverekten geçerek aynı gün Urfaya vardık. Urfadan da Ankaraya varmak suretiyle birinci ring gezisi tamamlandı. Çok yorgun olduğumuzdan anket sonuçlarını düzenlemek ve dinlenmek üzere 10 gün kadar Ankarada kaldık ve ondan sonra Ege bölgesine hareket ettik. İkinci ring Ege ve güney Anadoluyu ihtiva eder. Sırasıyla Eskişehir, Bursa, Bandırma, Biğa, Lapseki, Çanakkale, Ezine, Ayvacık, Edremit, Ayvalık, Bergama, İzmir, Urla, Çeşme, Selçuk, Kuş Adasını içine alan Ege bölgesi dördüncü anket bölgesi olarak gezilmiş ve anket yapılmıştır. Burada anketlerimiz gereken ilgiyi toplamamış ve bir çok yurttaşlar sorularımıza cevap vermemişlerdir. Uğradığımız köyler bakımlı, zengin ve o derecede dini ilgileri gevşekti.

Buradan Aydın, Nazilli, Denizli, Dinar, Burdur yolu ile Antalyaya geldik. Antalya, Alanya ve Akseki üçkeni içindeki bölgede az, fakat çok verimli anketler yaptık, umulmadık iyi ve tipik sonuçlara vardık. Aynı zamanda turistik ve arkeolojik bir bölge ol-

an bu yerlerde anket konusunda hiçbir güçlük çekmemiş ve barınma imkânları dolayısıyla adeta bir dinlenme gezisi yapar gibi anketlerimizi başarı ile yapmıştık. Bu suretle tasarladığımız 5. bölge gezisinden Ankaraya döndük. Burada yakın akrabaların yardımıyla tasnifleri yaparak aşağıdaki bilgileri elde ettik. Bu ankette 16 ila 30 yaşları arası birinci kategori, 30-50 arası ikinci ve 50 den yukarı yukarı olanlar da üçüncü kategoriye teşkil etmişlerdir.

Tasnif sonunda yurttaşlar, din konusunda 5 büyük kategoriye ayrılmışlardır. Bu kategoriler şunlardır:

1) Gayrı amil (Non-pratiquants) zümre namaz kılıp, oruç tutmadığı gibi cenaze törenleri dışında hiçbir törene katılmayan zümredir.

2- İdarei maslahatçı (opportunistes) zümre. Bu zümrenin belirli vasfı, içinde yaşadığı toplumun ve ortamın fertlerine bağlı oluşudur. Mesela tesadüfen dostları namaza giderse bunlar da gider. Ailesi oruç tutarsa bunlar da tutar. Tersine arkadaşları bu gibi törenlerden uzaklaşırsa onlara bağlı kalırlar. Her şekil ve surette durumu idare ederler.

3- Dini bütün veya âmil zümre (Pratiquants) dir. Bunlar namaz ve oruçlarını tutar dinî ödevlerini yerine getirirler. Fakat ibadet dışında iş güçleriyle uğraşırlar. Orta tertip dinî ve toplumsal yardımlarda bulunur, oldukça dürüst bir hayat sürerler.

4- Sofu zümresi (Pieux) dünyevî görevlerini kaplayacak kadar din gereklerine saygı gösterir. Bunların çoğu yaşlı kimselerdir ; farz ve sünnetten başka nafîle oruç ve namazlarını savsamazlar. Günlerinin büyük kısmını ibâdetle geçirirler. Başkalarına karşı zararlı değillerdir. Yenilikleri tenkid etmekle beraber zararlı bir şekilde işleri engellemek yolunu tutmazlar.

5- Sofu zümresi (Bigots) dinî ve çok aklî ve devrimci unsurlar taşıyan islâmlığı ters tarafından anlamışlardır. Kendileri ile kısa bir sohbetten sonra toplum ve din için ne kadar zararlı oldukları anlaşılır. Onların kanununa uyulacak olursa toplum fertlerini baştan sona kadar cezalandırmak gerekir: sağa bakmak haram, sola bakmak haram, müzik dinlemek günah, futbol fena ve bütün yenilikler gâvur icadıdır. Bunlar herkesten şüphe eder, herkesin bir muhbir, kötülük tohumu saçan bir müfsit olduğuna, dinin imanın dünyadan silinip gittiğine kanidirler.

Bu konuda daha geniş yorumlara girişmeksizin anket sonuçlarına göre elde edilen rakkamları yaş zümresi ve öğrenim derece ve kategorilerine uyarak arz edelim:

TABLO VE ŞEMALAR :

Yaşlara göre farklı derecelerde din hayatı yaşayan zümrelerin yüzdeleri şöyledir:

Tablo No: 1

16-30 yaşları arasındaki zümrelerin yüzdesi

Z Ü M R E L E R :	Yüzde nisbeti
Gayrı-Amil (Non pratiquants)	36,3
İdarei Maslahatçı (Opportunistes)	28,8
Dinî bütün (âmil) (Pratiquants)	31,8
Sofu (Pieux)	1,5
Softa veya yobaz (Bigots)	1,5

Tablo No: 2

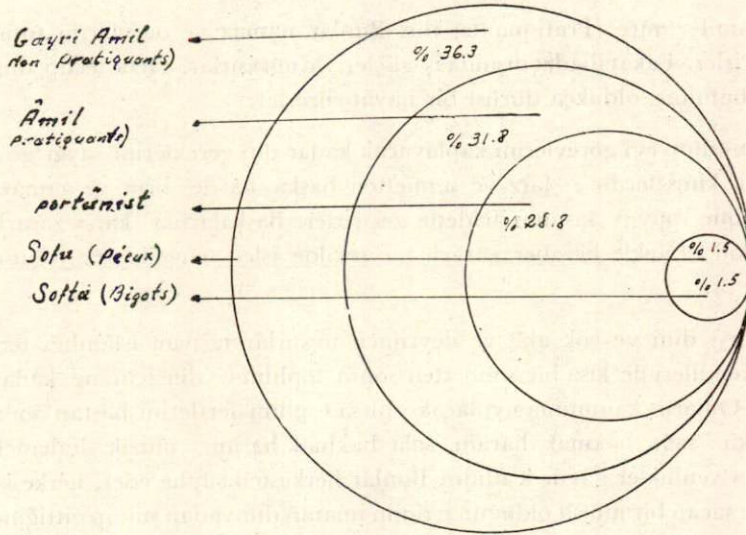
30-50 yaşları arasındaki zümreler	yüzdesi
Gayri-Amil (Non-pratiquants)	2,8
İdarei Maslahatçı (Opportunistes)	40
Amil (Pratiquants)	48,5
Sofu (Pieux)	8,5
Softa ve yobaz	—

Tablo No: 3

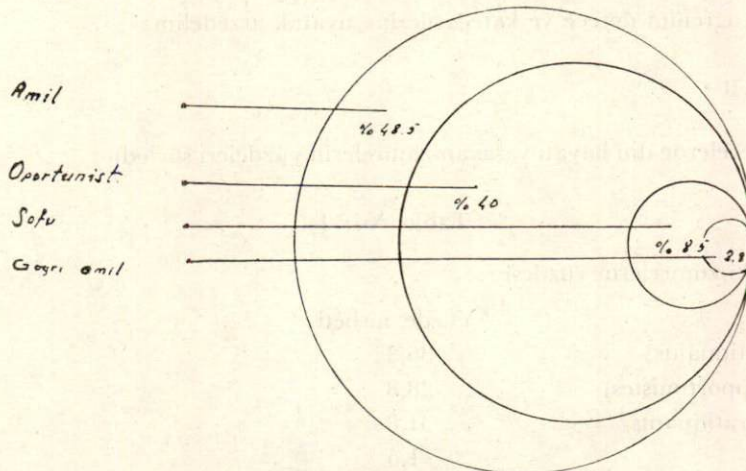
50 yaşından yukarı yaştaki zümreler

Gayri-amil (non-pratiquants)	4,3
İdarei Maslahatçı (Opportunistes)	13
Amil (Pratiquants)	69,5
Sofu (Pieux)	4,3
Softa (Bigots)	8,7

16-30 Yaşları Arasındaki Kimselere Ait Şema

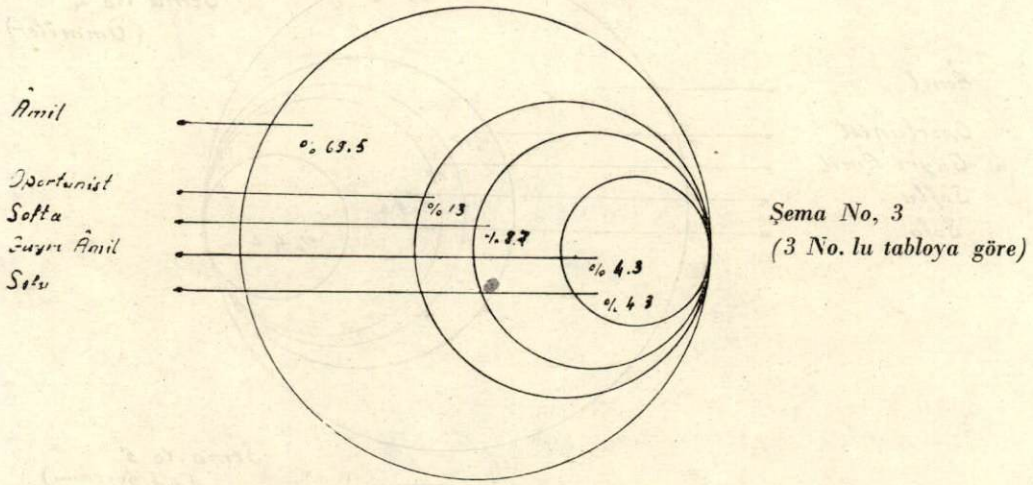

30-50 Yaşları Arasındaki Kimselere Ait Şema

Not: Tetkik bölgelerinde bu yaşlar arasında Softa zümreye raslanmadı

Yaşları 59 yi Geçen Kimselere Ait Şema

Zümrelerin öğrenim derecelerine göre dağılışı

Öğrenim dereceleri dört bölümde toplanmıştır:

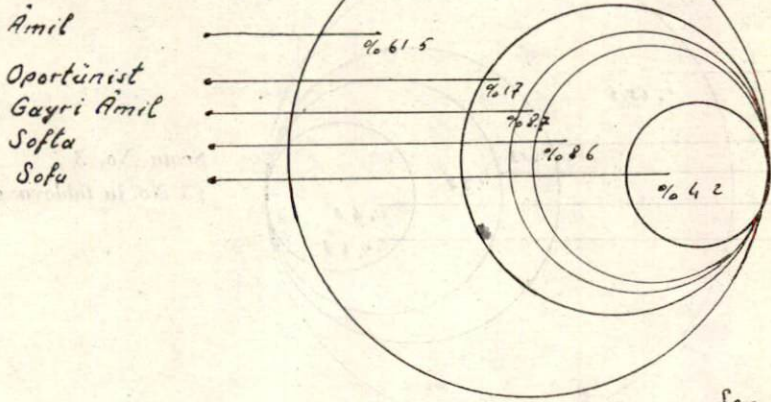
- 1- Ümmi (Analphabète): okuma yazma bilmeyen zümredir.
- 2- İlk öğrenim (Enseignement primaire):
- 3- Orta öğrenim (Enseignement secondaire)
- 4- Yüksek Öğrenim (Enseignement supérieur)

Öğrenim derecelerine göre çeşitli dini zümrelerin yüzdesi şöyledir.

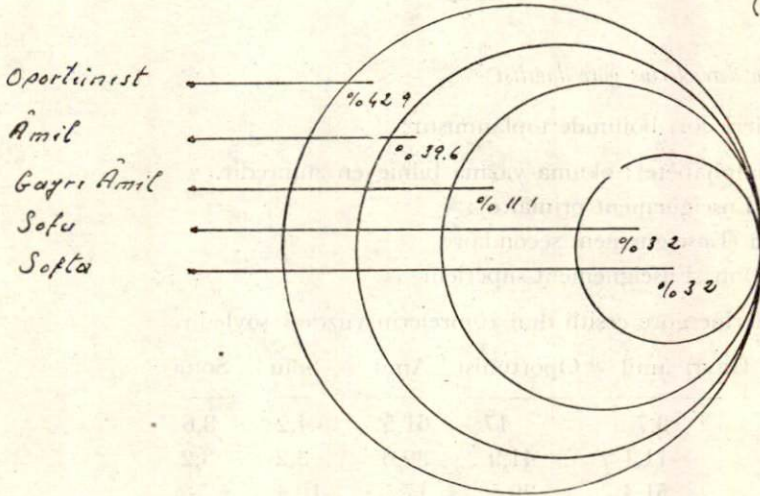
	Gayrı amil	Oportünist	Amil	Sofu	Softa
Ümmi	8,7	17	61,5	4,2	8,6
İlk öğretim	11,1	41,9	39,6	3,2	3,2
Orta "	51,4	20,5	17,7	10,4	-
Yüksek	-	-	-	-	-

Öğrenim Derecelerine Göre Semaalar (4 No lu Tabloya göre) 19/

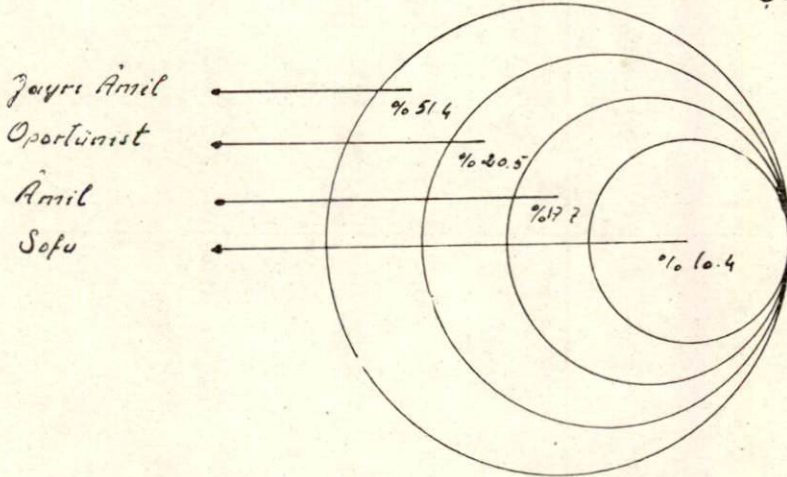
Sema No. 4
(Ümmiler)

Sema No 5
(ilk öğrenim)

Sema No. 6
(orta öğrenim)

ANKETLE İLGİLİ YORUMLAR :

Oldukça uzun süren anket gezilerinde, konu ile ilgili bilgi toplama yolunda yapılan çalışmalar nihayet bir kaç kâğıt yaprağı üzerine aksetmiş rakkamlardan ibarettir. Bütün mes'ele bu rakkamları dile getirmek, onların gizlediği anlamları doğru olarak ortaya koymaktadır. Fransızların rakkam oyunu (Jeu de chiffres) dedikleri de herhalde bundan başka bir şey olmasa gerektir.

Şimdi bu rakkamların konumuzla ilgili yorumlarını yapalım:

16-30 yaşları arası, memleketimizde ve genel olarak bütün medeni alemde çok buhranlı geçen bir dönemdir. Burada insanın fizik, cinsel ve fikri kudreti gelişerek kendisine dehşetli bir hareket kabiliyeti verir. Fizikî gelişme yanında ruhi ve fikrî gelişmeler çoğu zaman zigzaklar yapar. özetle diyebiliriz ki, bu devredeki insan, toplumun zinde unsuru olup fizikî ve fikrî gücüyle dinamik bir yaratıktır. Yarını düşünme ve toplumun eğitimsel etkisi onun kişiliğini yoğurmaya başlamıştır. Bunun dışında aile ve toplumdaki gelen manevî ve dinî değerlere gösterilen saygılar da bu yaştaki insanların fizik, psikolojik ve dolayısıyla toplumsal yapısında derin etkiler yapmaktadır. Durum yakından incelenirse bu çeşitli dış etkiler fizik ve ruhi etkenlerle birleşerek bu yaştaki insanları üç farklı doğrultuya yöneltebilir.

- 1- Din konusunda ilgisizlik
- 2- Din konusunda oportünist bir tutum
- 3- Müsbet anlayışlı bir inanç ve ibabete bağlılık.

Birinci akım aile ve ortamın dinî eğitime imkân veya önem vermediği yerlerde hüküm sürer. Buradaki gençler geçim ve evlenme galesiyle baba sultanından kurtulma çabası içinde dini törenlere katılma fırsatlarını bulamamaktadırlar. Fakir olan köy sakinleri kışın kulubelerine çekilmekte ve yazın şehirlerde işçilik yaparak tarımda kazanamadıklarını bu şekilde telafi etmektedirler. Bütün bu gaileler onun din konularına eğilmesine fırsat bırakmaz. Nitekim 1 no. lu tablo incelenecek olursa % 36,3 nisbetinde bir zümrenin dini gerekleri yerine getirmedikleri görülür. Bu nisbet çok yüksektir. Bunu, içinde bulunduğumuz, toplum şartlarına yormak icabeder. Köylerin uzun yıllardan beri dinî eğitimden yoksun kalması, köyde dinin pratik yönlerini uygulayanların nazarî bilgi bakımından çok zayıf bulunması ve dinî, amel ve törenlerin öğrenim ve öğretiminde tek başına ailenin yeterli bulunmaması bu çağdaki insanların dinî amellerle âmil olmasını güçleştirmiştir. Bu yaşta fizikî ve ruhi değişimler ilgiyi maneviyattan başka yönlere çevirmiştir. Yine bu dönemde insanların iş ve güç, tutum ve durumları, son teknik gelişmeler sonucu gencin bütün dikkatini massetmiştir.

Bu devrede % 28 nisbetinde bir oportünist zümrenin varlığını, yukarıda saydığımız etkenlerle açıklamak mümkündür.

Yine bu devre % 31 nisbetinde dini bütün ve salih amellerle âmil bir kitlenin varlığı yukarıda saydığımız olumsuz etkenlere karşı bir tepkiyi ifade eder. Dinî pratiği köstekliyen etkenler karşısında toplumda dinî salabeti sağlayan etki ve tepkiler her toplumda rastlanan sürekli bir savaşın örneğidir. Bir toplumda değişimler ancak muhafazâlar kuvvetlerin zayıflaması ile orantılı olarak gerçekleşebilir. Gerçekten memlekette hüküm süren, sefalet, harp ve iktisadi sarsıntılar dini tutan etkenleri zayıfltırmış ve böylece birinci tabloda görüldüğü üzere dini bütünlerin sayısı % 31,8 e düşmüştür.

1 numaralı tablonun tetkikinden sofuluk ve softalığın % 1,5 olduğu görülür. İkinci tabloda yani 30-50 yaşları arasında sofuluğun kabarmasına (%8,5 a yükselmesine) karşılık softalığın silinmesi dikkati çeker. Softalığın da yine aynı oranda bulunması bu dev-

rede dinin ve dinî pratigin gevşemesi karşısında kendini gösteren kuvvetli bir tepkinin tabii bir sonucudur. Din adamlarının normal kaynaklardan tedarikine imkân kalmaması, bu işleri yetersiz ve hatta bilgisiz ellerde bırakmış ve din gibi kutsal bir kurumu siyasî ve iktisadî bir sömürme yuvası haline getirmiştir. Bu ise softalık veya yobazlığın yerleşmesine vesile olmuştur. İmam hatip mekteplerinin açılması, İlahiyat Fakültesi vè Yükske İslâm enstitülerinin kuruluşu memlekette gerçek din bilginlerinin sayısını arttırdıkça Softalık veya yobazlığın gerileyeceğinden şüphe edilemez.

30-50 yaşları arasındakilere ait 2 numaralı tablo incelenirse softalığın silindiği, gayri âmîl unsurların oportünist zümreye kaydığı görülür. Bu dönemde amil veya dindar zümrenin % 48,5 gibi yüksek bir nisbete varması karşısında dini amelde bulunamayan bazı kimselerin samimi veya gösteriş olsun diye oportünistlere katıldığı dikkati çeker. Genel seçimlerin açtığı karşılıklı taviz düellosu, Kur'an kursları, din dersleri, camilerin onarımı bu orta zümrede dinî amelleri isteklendirmiştir.

Aslında bu yaşlar fizik ve zekâ gücünün ilk hızını kaybettiği, yaşama şartlarının bir dengeye kavuşması ve geçim endişesinin Kısmen azalması karşısında dini amellerle uğraşmaya vakit ve imkân bulunduğu bir devredir. Bu önermeyi şu şekilde de ifade edebiliriz: Oğul ve torun sahibi kimselerin geçim kaygusundan kısmen kurtulması bu yaştaki insanların kendilerini öbür dünya işlerine bağlamalarına imkân vermiş ve bu kimseleri sofu yani koyu dindar kılmıştır. Yaşın, tecrübenin ve hergün karşılaşılan teknik etkenlerin tesiriyle softalık silinmiştir. Böylece din hayatının dengesini bozan gayri-âmîl zümre ve softalık büyük bir yenilgiye uğramıştır.

50 yaşından yukarı olan kitlelerde gayri âmîl zümrenin biraz canlandığını, idarei maslahat (oportünist) zümrenin müthiş bir hezimete uğradığını, sofuluktan daha çok softalığın revaç gördüğünü müşahade ediyoruz. Bu devrede dindar yani amil denilen zümre olagan üstü bir önem kazanmıştır. 3 numaralı tabloda âmîllerin oranı % 69,5 dir. Bu değişmeyi daha çok memlekette fizik gücün 50 yaşından sonra bir çöküntü manzarası arzemesine, tabiri mahsusla azrailin kendini göstermesine atfetmek yerinde olur. Bu yaştaki insanlar toplumla ve toplumsal gösterilerle ilgilerini gevşetmeye başlamışlardır. Esasen Bu yaştaki insanların toplumsal eylem ve törenlere katılması ve eğlenmesi etrafta hoş görülmez, Bu kimselerin törenlere katılmaları yadırganır ve adeta zorla dindarlığa, sofuluğa ve hatta softalığa sevk edilirler. Softa nisbetinin bu yaşlarda artmasının bir başka sebebi de sofuların bu yaşa gelince toplum olaylarına yüz çevirmesi, katılan dinî inançlarına aykırı durum ve tutumları bağışlamayacak kadar görüş darlığına ulaşmasıdır. Bu yaştakilerin koyu bir dindar nesilden gelmiş olmaları da yukarıdaki açıklamalara ışık verecek mahiyettedir.

Öğrenim dereceleri de dini zümrelerin teşkilinde büyük bir rol oynar. 4 numaralı tablo incelenirse dini amellerle amil olanların çoğunluğunu ümmiler yani okur yazar olmayanlar teşkil ederler. Ümmiler arasında dindar sayısı %61,5 dir. Dinin akait ve doktrin gibi nazari bilgisinden yoksun olan kimselerin salih amelli kimseler olduğu din sosyolojisinin kabul ettiği bir ilkedir (1) Ümmilerde sofuluk ve softalığın da nisbeti büyüktür. Bu, bir bilgisizlik cür'etkârlığı şeklinde yorumlanabilir. Bu kimseler taassuba gidecek kadar dinin icaplarını yalnız kendilerinin bildiğine inanırlar. Din kurumunun kusurlu ve kötü bir uygulaması olan softalık kapalı, inhisarcı ve dar bir sistemdir. Bu ise ancak görüş ve düşünüş yeteneklerinin zayıflamasıyla gerçekleşir. Ümmiliğin bir sebebi toplumun kusurlu çalışması ise de başka bir sebebi de fizik ve kişiseldir.

(1) Bk. J. Wach Sociology of Religior (chicago university press. 1944)

İlk ve orta öğretim gayri-amil ve oportünist sayısını attırdığı nisbette amil veya dindar sayısını derece derece azaltmıştır. 4 numaralı tabloda orta öğretimde sofu nisbetinin artmasını memlekette uzun zamandanberi dini öğretime önem verilmemesine karşı bir tepki ve son zamanlarda dini öğretim, onarım ve irşatların bir sonucudur.

Not: Bu tetkik keyfi bir örnekleme anketidir. Tam sayıdaki isabeti burada aramak abestir. Bütün mes'ele, elde edilen sonuçların değerlendirilmesidir. Biz rakkamların aldatıcı oyunlarına karşı tek çare olarak samimiyetimize güvenmekteyiz.